

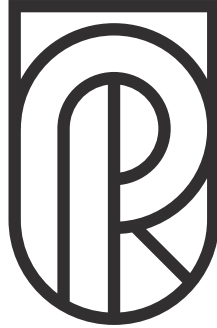

PLIKTRÅDET

FEL TID, FEL PLATS, FEL UTRUSTNING

VÄRNPLIKTSUTBILDNINGEN
2023–2024

Årsrapport av Plikträdet

PLIKTRÅDET

VÄRNPLIKTSUTBILDNINGEN 2023–2024

Årsrapport av Plikträdet

VÄRNPLIKTSUTBILDNINGEN 2023–2024

Plikrådets slutrapport för värnpliktsutbildningen 2023–2024 vänder sig i första hand till folkvalda, och i andra hand till Försvarsmakten. Syftet med rapporten är att lyfta fram brister i dagens värnpliktsutbildning och föreslå åtgärder.

Grundutbildningen med värnplikt är i huvudsak välfungerande, men det finns, och kommer alltid att finnas, förbättringsmöjligheter. De flesta som skrevs in till värnplikt med grundutbildning 2023–2024 är högt motiverade och har under utbildningsåret visat stor förståelse för att omständigheterna inte har varit optimala, i år har exempelvis materielbristen och den obefintliga kommunikationen därom satt många tålamod på prov. I ett omvärldsläge med krig i Europa är det viktigare än på mycket länge att värnpliktiga ges förutsättningar för att på bästa sätt tillgodogöra sig utbildningen. Plikrådet har noterat att Tyskland har visat intresse för den återaktiverade grundutbildningen och vi tror att den svenska personalförsörjningsmodellen, i och med Natointrädet, kommer väcka större intresse bland övriga allierade.

Som det centrala medinflytandeorganet för Sveriges totalförsvarspiktiga har Plikrådet uppgiften att företräda alla som genomför grundutbildning med värnplikt och utveckla deras utbildning. Plikrådet har under utbildningsåret 23/24 genomfört 72 förbandsbesök, vilket har gett en unik insyn i de värnpliktigas vardag och utbildningsförhållanden. Majoriteten av årets värnpliktskull ryckte in runt vecka 30, men några påbörjade utbildningen redan i januari 2023. Plikrådet har besökt samtliga regementen, flottiljer och skolor med grundutbildning mellan den 26 september 2023 och den 27 mars 2024.

Plikrådets observationer utgår från att antalet inryckande för utbildningsåret 2023/2024 var 6 388. Vidare utbildar Försvarsmakten i dagsläget värnpliktiga på 29 organisationsenheter, på 34 olika utbildningsplatser. Av de 34 utbildningsplatserna tillhör fyra marinen, sju flygvapnet och 23 armén.

PLIKTRÅDET
PLIKTRÅDET
Vår arbetsplats

PLIKTRÅDET

PLIKTRÅDET

INNEHÅLL

Värnpliktsutbildningen 2023–2024	3
Sammanfattning	6
1. Värnpliktigas rätt att göra sin röst hörd	8
2. Materiel och personlig utrustning	10
2.1 Jämställdhetsperspektivet.....	10
2.2 Värnpliktiga bekostar egen utrustning	11
2.3 Åtgärdsförslag	11
3. Information om utbildningen	12
3.1 Utbildning på annan ort	12
3.2 Otillräckliga befattningsbeskrivningar	13
3.3 Sena befattningsbyten	13
3.4 Sveriges värnpliktiga vill se förändring.	14
4. Ersättningsnivåer	15
5. Utbildningsmiljö	16
5.1 Vistelseutrymmen	16
5.2 Bristande schemadelgivning	16
5.3 Resor.....	16
6. Omvärldsläget	18
6.1 Nato	18
6.2 Information om totalförsvaret.....	18
7. Attityd och jargong	19
8. Pliktrådets tack	20

SAMMANFATTNING

Under besöken har Pliktrådet noterat att medinflytandesystemet fortfarande inte nyttjas till sin fulla potential. Bland annat har värnpliktiga på flera organisationsenheter inte utbildats i medinflytande förrän fyra månader efter inryck. Detta gör att de värnpliktiga hålls omedvetna om de påverkansmöjligheter som finns och organisationsenheten begränsar förutsättningarna att uppmärksamma, hantera och förebygga oönskade händelser.

Under hösten 2023 formulerade Pliktrådet tillsammans med förbandsförtroendevalda skyddsassistenter krav på vad som bör ingå i en gemensam utbildning för skyddsassistenter. Detta underlag lämnades över till Försvarsmaktens utbildningschef, som har i ambition att verkställa större delar av underlaget redan till grundutbildningen som startar sommaren 2024.

Under sommaren och i början av hösten var materiellaget på förbanden mycket ansträngt. Inte minst saknades regnställ, kängor, skyddsglasögon och ryggsäckar. Det var beklagligt och tog tyvärr dessutom bort fokus från andra viktiga materiellfrågor om tidigare varit på tapeten, så som underkläder för kvinnor. I dagsläget kan Pliktrådet konstatera att materiellaget är förbättrat och att de flesta värnpliktiga har tilldelats regnställ och kängor. Det finns dock fortfarande utbildningsenheter vars värnpliktiga inte har regnställ och ryggsäckar. Därutöver är underkläder för kvinnor ett fortsatt stort problem.

Pliktrådet har under förbandsbesök kartlagt huruvida värnpliktiga under grundutbildning fått rätt information om sin utbildning och befattning vid inskrivning. På 22 av 29 utbildande förband har det visat sig att så inte är fallet. Värnpliktiga har fått felaktiga befattningsbeskrivningar och skickats iväg på utbildningar under flera månader på andra orter än där de var inskrivna på utan att informeras om detta, trots att de enligt lagen om totalförsvarspplikt har rätt till den informationen. Pliktrådet anser frågan högst prioriterad, och vill nu se en lagändring.

Ersättningsnivåerna för dagens totalförsvarsppliktiga är långt under vad andra svenska myndigheter menar ungdomar gör av med på mat och förplägnad under en dag. Senast dagersättningen höjdes var 2017, och sedan dess har inflationen varit 28 %. Köpkraften för varje värnpliktig har minskat markant, och för sådana som innan utbildningen har eget bohem eller företag blir situationen extremt svår motiverande. Pliktrådet kräver att dagersättningen höjs och indexregleras.

Förband som inte har sängplatser till alla värnpliktiga, våtutrymmen som inte möjliggör personlig integritet och alldeles för få lektionssalar är något som setts i större utsträckning under detta grundutbildningsår. I takt med att värnpliktskullarna växer behöver nybyggnad och renovering av befintliga kasernbyggnader gå i linje med denna.

För att utbilda krigsdugliga soldater krävs det att de får rätt förutsättningar för att kunna ta till sig utbildningen på bästa möjliga sätt. Detta sker bland annat genom tid för återhämtning och reflektion. Att de värnpliktiga får scheman över utbildningen är en enkel åtgärd för just detta, och något som tyvärr varit bristande under hela utbildningsåret 2023–2024.

Under året har värnpliktigas resor till och från utbildningsplatserna varit problematiska. SJ har haft stora problem och platser på de tåg som väl går, liksom på flyg hinner i många fall bli uppbokade av civilbefolkningen vilket leder till att värnpliktiga får resa på obekväma tider, får mindre återhämtningstid i hemmet, eller blir försenade till utbildningen.

Det försämrade omvärldsläget har ökat behovet av omvärldsbevakning hos värnpliktiga under grundutbildning. I en isolerad utbildning är det extra viktigt att värnpliktiga ges information om omvärldsläget så att man förstår den miljö man är skyldig att verka i. Pliktrådet upplever att efterfrågan på bland annat nyheter, dagstidningar och omvärldsbevakning har ökat sedan årsskiftet.

Pliktrådet står fast vid att det i första hand är anställda soldater och officerare som ska bemanna operationer utomlands inom ramen för Nato. Värnpliktiga under grundutbildning ska ges den utbildning krigsuppgiften kräver, och ska inte utsättas för onödigt stora risker som anställd personal kan bemanna.

Pliktrådet ser ett behov av att fortsätta prioritera området ovälkommet beteende för att främja en god arbetsmiljö för värnpliktiga. Det är av största vikt att värnpliktiga, liksom all personal i Försvarmakten, är väl grundade i organisationens värdegrund och uppförandekod för att förbanden ska kunna identifiera då övertramp skett. Rutiner för hur ärenden inom ramen för diskriminering gällande värnpliktiga ska hanteras behöver fortsatt utvecklas för att stötta såväl utsatta värnpliktiga som förbanden vid hantering av ärendena.

1. VÄRNPLIKTIGAS RÄTT ATT GÖRA SIN RÖST HÖRD

Medinflytandesystemet är ett uttryck för den demokrati som Försvarsmakten ska försvara. De som tvingas genomföra en utbildning i syfte att försvara andras liv med sitt eget har rätt att påverka och bidra till den utbildningen. Medinflytande för totalförsvarspiktiga är reglerat i Förordning (2017:1249) om medinflytande för totalförsvarspiktiga och syftar till att utveckla utbildningen och främja goda utbildningsförhållanden.

Idag fungerar medinflytandesystemen på förbanden relativt bra. De allra flesta värnpliktiga vet vad medinflytande innebär och hur det utövas. Däremot är medinflytandets status på förbanden varierande. Pliktrådet upplever att de utbildningsplatser där medinflytandesystemet är som mest välfungerande har värnpliktiga som är mest tillfreds med utbildningen och förhållanden på enheten. Enheter med välfungerande medinflytandesystem har också högt i tak på alla nivåer, från pluton hela vägen upp till förbandsnivå, och kan omhänderta problem på de nivåer där de berörs, utveckla utbildningen i flera led. Det leder i sin tur till motiverade soldater som är rustade för den krigsuppgift som de utbildas mot.

Förbandens förtroendevalda har för låg utbildningsnivå för att medinflytandet ska nå sin fulla potential: att utveckla utbildningen och främja goda utbildningsförhållanden. Detta har visat sig genom att Pliktrådet behövt svara på enklare frågor, bland annat om medinflytandearbetet, men också om ersättningar, ledighet och om de har rätt att få scheman över verksamheten. Vad gäller ovälkommet beteende har den låga utbildningsnivån gjort det svårare för förbanden att identifiera ovälkommet beteende då förtroendevalda saknat kunskap om vart de kan vända sig för stöd i att uppmärksamma och hantera ärenden. Om förtroendevalda ges utbildning i ett tidigt skede av grundutbildningen och dessutom repetitionsutbildas inom sina förtroendeuppdrag kan förbanden jobba både proaktivt och reaktivt med frågor som berör värnpliktsutbildningen.

I november anordnade Pliktrådet konferens för förtroendevalda på förbandsnivå i syfte att dela erfarenheter och öka de förtroendevaldas kompetens inom respektive område (förtroendeperson, skyddsassistent, NVK-representant). Efter utvärderingen av konferensen uppgav de deltagande förtroendevalda en markant ökning i tryggheten inom sina respektive förtroendeuppdrag. Dessutom hanterades många frågor gällande ovälkommet beteende, som de förtroendevalda hade saknat utbildning för och därmed saknat förutsättning att hantera. Konferensen visar på ett fortsatt utbildningsbehov både vad gäller medinflytandesystemet i stort och de förtroendevaldas roll i medinflytandet.

Nätverk värnpliktig kvinna (NVK) börjar långsamt bli mer och mer etablerat. Det är ett forum för värnpliktiga kvinnor att samtala om förutsättningar som är annorlunda för kvinnor än för män inom Försvarsmakten, däribland att de är i minoritet och inte har samma förutsättningar vad gäller exempelvis personlig utrustning. Det är fortsatt av vikt att förbanden ser till att nätverket kan träffas på tjänstetid och att kvinnor ges möjlighet att gå ifrån tjänst då möten hålls. På flera förband ligger nätverksmöten på ledig tid, till exempel under sena kvällar och efter tjänstetid. En enkel lösning är att lägga möten på måndag morgon eller i samband med måltider, för att förlora så lite utbildningstid som möjligt.

Plikrådet upplever ett behov av att stötta befäl på plutonsnivå för att dessa ska förstå medinflytandets potential att bidra till god utbildning. Det händer att medinflytandet haltar på plutonsnivå, vilket är den lägsta nivå där medinflytandet behöver fungera på ett tillfredställande sätt för att enskild värnpliktig ska förstå dess syfte och innebörd. Plikrådet önskar att förbanden ser till att plutonchefer och instruktörer prioriterar medinflytande. Detta då det är ett enkelt sätt att utvärdera utbildningen och identifiera förbättringsförslag, vilket inte minst resulterar i bättre soldater om dessa förslag tas i beaktande. En sådan enkel förbättring är att avsätta minst en timme för plutonens timme.

Förtroendevalda skyddsassistenter har under året inte getts rätt förutsättningar för att bedriva sitt förtroendeuppdrag. Dessa får sällan en ordentlig utbildning och saknar kunskap om hur förtroendeuppdraget ska utföras. Utbildningen av skyddsassistenter varierar kraftigt mellan förbanden. Vissa har fått utbildning under flera dagar, andra har inte fått någon utbildning alls förrän flera månader in i utbildningen. Plikrådet stöter ofta på skyddsassistenter som inte förstår sitt syfte eller har fått förutsättningar för att utöva sitt förtroendeuppdrag, då de inte utbildats, blivit lyssnade på eller har tillgång till de mest grundläggande resurser, exempelvis blanketter för avvikelserapportering.

I november anordnade Plikrådet konferens för förtroendevalda på förbandsnivå i syfte att dela erfarenheter och öka de förtroendevaldas kompetens inom respektive område (förtroendeperson, skyddsassistent, NVK-representant). Under konferensen tog skyddsassistenterna fram ett förslag på en central skyddsassistentsutbildning. I december lämnade Plikrådet över förslaget till Försvarsmaktens utbildningschef som har för avsikt att införa en central skyddsassistentsutbildning från sommaren 2024. Plikrådet kommer under hösten 2024 och 2025 följa upp införandet av den nya skyddsassistentsutbildningen.

2. MATERIEL OCH PERSONLIG UTRUSTNING

Den personliga utrustningen är det som soldaten bär med sig och brukar dagligen vilket ställer höga krav på såväl passform och kvalitet som ändamålsenlighet. Till personlig utrustning räknas hela uniformen och utrustning som nyttjas av den enskilda, bland annat vätskesystem, soldatkök, ryggsäck, hörselkåpor, skyddsglasögon och skyddsmask.

Plikträdet och Sveriges värnpliktiga var under början av grundutbildningsåret 2023 besvikna över att så mycket utrustning saknades vid utbildningens start, framför allt regnställ, ändamålsenliga skyddsglasögon, kängor och ryggsäckar, som måste anses vara den absolut mest grundläggande utrustningen som alla svenska soldater ska ha. Brist på regnställ ledde till att övningsverksamhet fick flyttas och att värnpliktiga var blöta ofta och länge. Att tilldelas rätt utrustning är både en förutsättning för utbildningens genomförande och för att de värnpliktiga ska lära sig att hantera den utrustning som de ska krigsplaceras med.

Efter månader utan eller med fel utrustning kan vi med glädje rapportera att läget har förbättrats: från katastrof till nästan godkänt. Försvarsmaktens strävan, som vi i Plikträdet upplever, är i många fall god, men fortfarande glöms jämställdhetsperspektivet bort när ny materiel anskaffas. Plikträdet har under året haft och avser att fortsätta ha en kontinuerlig dialog med Försvarsmaktens stödenhet för att upplysa om de värnpliktigas åsikter och materielsituationen. Vi upplever att värnpliktsperspektivet tas på allvar men inte alltid prioriteras. Ett exempel är det nya uniformssystemet markstridsuniform 24 (MSU/24) som ska tilldelas anställda soldater och sjömän under 2024. Vi har informerats om att värnpliktiga är lägst prioriterade och ska tilldelas uniformen tidigast 2028. Att dagens värnpliktiga skadas av den utrustning som bärs närmast kroppen och dessutom inte har möjlighet att köpa in egen utrustning på samma sätt som anställda verkar inte vara ett tillräckligt incitament för att tilldela värnpliktiga MSU/24. Vi önskar att Försvarsmakten tänker om.

En uppmärksamman problemartikel som dessvärre fortfarande bärs av värnpliktiga på åtminstone fyra förband är stridssäck 2000. Det är en äldre stridssäck som till skillnad från den nyare modellen har ett tunnare avbärarbälte runt höften. Spännet på avbärarbältet är bräckligt och går inte att spänna ordentligt. För att kompensera det tunna avbärarbältet har värnpliktiga klippt sönder liggunderlag och tejpat fast runt avbärarbältet för att få bättre avlastning på höfterna. Vissa har använt handdukar på samma sätt för att förhindra skavsår. Många värnpliktiga vittnar också om att möjligheten att anpassa stridssäck 2000 efter bäraren nästan är obefintliga och att detta orsakar skador och skav. Plikträdet anser att användning av stridssäck 2000 bör förbjudas.

2.1 JÄMSTÄLLDHETSPERSPEKTIVET

Kvinnor har grundutbildats med värnplikt sedan 1980-talet. Trots det saknas fortfarande bra underkläder för kvinnor. Försvarsmakten har under året köpt in två nya BH-modeller men dessa har ännu inte setts till av några värnpliktiga kvinnor. Frågan gällande underkläder för kvinnor är, och kommer fortsatt vara en prioriterad fråga för Plikträdet. Den bör även vara det för politiken och Försvarsmakten eftersom kvinnor utgör 50 procent av rekryteringsgrunden. Plikträdet anser att högre krav bör ställas på Försvarsmakten och Försvarets materielverk gällande framtagande av funktionsdugliga trosor och BH:ar.

Kroppsskydd 23D, som enligt Försvarmakten är specifikt framtaget för kvinnor, har äntligen börjat användas. Kroppsskyddet uppskattas av de värnpliktiga som Pliktrådet har träffat. För att värnpliktiga ska få bära kroppsskyddet krävs det att de utbildas. Utbildningen på kroppsskyddet har varit olika prioriterat av förbanden. Pliktrådet vill att Försvarmakten tillser att utbildningen på kroppsskyddet blir högt prioriterat på förbanden så att samtliga kvinnliga värnpliktiga får bära det nya kroppsskyddet.

Pliktrådet identifierade att kvinnor var överrepresenterade i antalet skadeanmälningar som kan härledas till materiel och personlig utrustning. För att särskilt belysa jämställdhet i materielspåret infördes en referensgrupp för jämställd materielförsörjning [när]. Referensgruppen hade som mål att tag fram en handlingsplan för jämställd materielförsörjning. I referensgruppen satt olika chefer med och de värnpliktiga var representerade av Pliktrådet. Det togs fram en handlingsplan 2022 och sedan dess har det enligt Pliktrådets vetskap inte genomförts några möten. Uppföljningen av handlingsplanen tycks vara bristfällig.

2.2 VÄRNPLIKTIGA BEKOSTAR EGEN UTRUSTNING

Armbandsklocka är något värnpliktiga idag förväntas ta med sig till utbildningen. Att passa tiden är något av det första som lärs ut under grundutbildningen. Eftersom Försvarmakten inte tillhandahåller enklare armbandsur och värnpliktiga förväntas hålla koll på tiden får de göra det med egeninköpta ur som riskerar att förstöras under utbildningen. Värnpliktiga ska inte tvingas bekosta sin utrustning.

Värnpliktiga kvinnor gör stora utlägg för inköp av civila underkläder som de behöver under utbildningen. På vissa förband får kvinnorna ett bidrag för att handla civila underkläder från ett begränsat antal märken, som enligt Försvarmakten uppfyller de krav som ställs på personlig utrustning, däribland att de är flamsäkra. Pliktrådet ser positivt på att förbanden betalar ut ersättning då värnpliktiga kvinnor behöver detta, men menar att detta inte löser det grundläggande problemet. Inköpet och bidragen för civila underkläder är ytterligare ett tecken på underkläder för kvinnor måste prioriteras.

2.3 ÅTGÄRDSFÖRSLAG

Pliktrådet har under året haft en kontinuerlig dialog med Försvarmaktens stödenhet som är ansvarig för både inköp och upphandling av nya persedlar. Pliktrådet har löpande rapporterat om de värnpliktigas bild av materielläget på förbanden. Det har visat sig att den bild som rapporteras inom Försvarmakten sällan har stämt överens med den bild som faktiskt råder ute på förbanden, både gällande tilldelad materiel och konsekvenserna av ej funktionsduglig materiel. Pliktrådet ser att informationen vi delgivit Försvarmakten om det faktiska materielläget bland värnpliktiga har tagits emot väl under året och läget för de värnpliktiga har delvis förbättrats. Pliktrådet hoppas att denna dialog fortskrider även under nästa grundutbildningsomgång.

Den materielsituation som präglade inrycken 2023 har ifrågasatts av såväl värnpliktiga som civila. Det är orimligt och oansvarfullt att plikta in individer till utbildning men inte förse dem med den utrustning som krävs för att de ska hålla sig friska och skadefria. Det är av yttersta vikt att denna situation inte upprepas. De är även av vikt att materielanskaffningar görs med hänsyn till antal värnpliktiga som ska grundutbildas kommande år.

3. INFORMATION OM UTBILDNINGEN

Enligt Lagen (1994:1809) om totalförsvarspikt ska värnpliktiga vid inskrivning ges information om vilken befattning de ska utbildas till, vilka förband, skolor eller centrum utbildningen huvudsakligen ska genomföras på, utbildningens längd, samt när den planeras att börja.

Plikträdet har under verksamhetsåret 2023/2024 uppmärksammat att information värnpliktiga fått om sina befattningar inför eller under grundutbildningen varit felaktig eller helt saknats. På minst 22 av 29 utbildande förband har värnpliktiga uttryckt missnöje över bristen på information. Vid mönstring får den mönstrande en preliminär placering vid samtal med inskrivningshandläggare. Omfattningen och kvalitén på information som ges under inskrivningssamtalet varierar och vissa har fått en befattningsbeskrivning som inte alls stämmer överens med den utbildning som sen faktiskt genomförs. Inskrivningssamtalet är ett preliminärt besked vilket innebär att den mönstrande får ytterligare alternativa befattningar då konkurrenssituationer uppstår. På Forsvarsmaktens hemsida finns beskrivningar av befattningar men målgruppen för dessa är inte de som ska mönstra eller skrivas in till värnpliktriktade mot både anställda, värnpliktiga och officerare och blir lätt förvirrande. Inskrivningssamtalet är således den enda information en individ får om sin befattning, då befattningsguiden på Forsvarsmaktens inte alltid stämmer överens med de befattningar värnpliktiga kan utbildas mot.

I vissa fall har viss information saknats helt, bland annat om att utbildning kommer genomföras på annan ort i flera månader. Plikträdet har träffat värnpliktiga som avsiktligt beställts mot en annan befattning än den de utbildas i för att förbandet har velat ha värnpliktiga med en annan kravprofil, exempelvis med bättre resultat på inskrivningsprovet. I vissa fall har förbanden varit medvetna om att deras värnpliktiga kommer få en ändrad befattning innan utbildningen påbörjats, men valt att inte kommunicera detta.

3.1 UTBILDNING PÅ ANNAN ORT

Centrala befattningsutbildningar eller utbildningar som genomförs på annan ort än den som anges på inryckningsordern, är något som värnpliktiga sällan informeras om.

Plikträdet har med både Plikt- och prövningsverket och Forsvarsmakten diskuterat hur lagkravet om vilken information värnpliktiga har rätt till vid inskrivning ska tolkas. Plikt och prövningsverket tolkar "huvudsakligen" som mer än fyra veckor. Forsvarsmakten delar dock inte denna bild. Plikträdet anser att information om att utbildning kommer ske på annan ort i mer än fyra veckor bör komma individen till handa. Det är en rimlig tidsperiod med tanke på restider, möjlighet att mentalt förbereda sig för utbildningen och för att kunna planera privatlivet.

Det är inte ovanligt att värnpliktiga inte alls informeras om att en stor del av utbildningen kommer ske på annan ort. Ett exempel är värnpliktiga som skrivits in i Uppsala för att tre månader in i utbildningen få reda på att de ska utbildas i Luleå i flera månader. För den enskilde innebär detta en stor omställning och ett problem. Den värnpliktige ges inte förutsättningar att förstå konsekvenserna som bland annat kan innebära mindre tid med familj och partner, längre resvägar och därmed kortare återhämtningstid under redan begränsade lediga timmar. Att inte informera om dessa utbildningar vid inskrivning anser Plikträdet är oproportionerligt mot den integritetskränkning plikten innebär för individen.

Plikträdet upplever att flygvapnet sticker ut i fråga om planerade centrala befattningsutbildningar. Då Plikträdet samtalat med flottiljedningarna upplevs en frustration över att utbildningarna planeras i sent skede och att förändringar sker med kort varsel. De flesta av dem menar också att samverkan på central nivå behövs för att komma underfund med problemet, men ändå verkar flygstaben inte vilja prioritera problemet.

3.2 OTILLRÄCKLIGA BEFATTNINGSBESKRIVNINGAR

Vid mönstring hos Plikt- och prövningsverket får de mönstrande en kortare beskrivning av den befattning som de preliminärt har placerats på. Plikt- och prövningsverket får beskrivningarna av befattningar från Försvarsmakten och delger dessa till mönstrande vid inskrivningssamtalet. Problemet är att dessa beskrivningar inte är specifika för förbanden. Beskrivningen av befattningen jägarsoldat kan inte göras att vara jägarsoldat i Karlsborg innebär inte samma typ av utbildning som att vara jägarsoldat i Arvidsjaur, exempelvis att få skoterbevis istället för bilkörkort. Således har den mönstrande fått felaktig information om sin utbildning.

Försvarsmakten har vetat om problematiken och det sker ett arbete centralt för att befattningsbeskrivningarna ska stämma överens med den faktiska utbildningen. Varje förband ska inkomma med förbandsspecifika beskrivningar för respektive befattning. Även om ambitionen varit sådan har Försvarsmakten inte alltid skickat in beskrivningarna för alla befattningar och de som faktiskt skickas in har ibland varit för korta eller för otydliga. Majoriteten av värnpliktiga som Pliktrådet pratat med uttrycker en besvikelse eller en känsla av att ha blivit lurade på inskrivningssamtalet. Att få en beskrivning av en befattning hos Plikt- och prövningsverket, som sen visar sig vara något helt annat i verkligheten, har lett till sänkt motivation och förtroende för myndigheten.

Plikt och prövningsverket är mottagarna av befattningsbeskrivningarna och agerar mellanhand till de mönstrande via inskrivningshandläggarna. För någon som inte genomfört utbildningen själv kan texterna ibland vara svårtolkade. Det lämnar tolkningsfrihet för inskrivningshandläggaren som antingen behöver gissa sig till information eller låta bli att delge den. Ett annat problem är att den mönstrande vid inskrivningssamtalet hos Plikt- och prövningsverket får en preliminär inskrivning och en kort beskrivning av befattningen muntligt. I de fall då befattningen ändras vid inskrivningsbeslutet får den värnpliktige ingen beskrivning av den nya befattningen. Det innebär att individen helt saknar information om den utbildning den snart ska genomföra.

Pliktrådet anser att lagen om totalförsvarspflicht ska innefatta en skyldighet att beskriva vad man ska göra för utbildning. Exempel är om utbildningen bedrivs i skog eller till sjöss eller om den är teoretisk eller praktisk.

3.3 SENA BEFATTNINGSBYTEN

Ett förändrat omvärldsläge och därmed ändrade personal- och materielbehov har bidragit till en forcering av värnpliktsutbildningen. Då materiel eller personal omfördelats till andra uppdrag är det oundvikligt att värnpliktsutbildningen blir lidande. Tyvärr går inte materielanskaffning och utbildning av officerare i takt med de ökade värnpliktskullarna.

Under förbandsbesöken har Pliktrådet informerats om ett hundratal värnpliktiga som fått byta befattning efter påbörjad utbildning. Anledningarna till bytena har varierat, men den främsta anledningen har varit att materielläget förändrats. I andra fall har Försvarsmakten behövt byta befattningar på inskrivna värnpliktiga. Detta har lett till att befattningsbyte har gjorts i samband med inryck och utan att individerna har informerats i förväg.

Det har hänt att dessa och andra befattningsbyten inte har kommunicerats över huvud taget. Istället för att informera om detta direkt, exempelvis redan innan individerna påbörjat utbildningen, har värnpliktiga fått information först när det fysiska bytet skett under utbildningen. Det innebär en större konsekvens för individen att med kort varsel behöva ställa in sig på en annan utbildning. Dessutom har värnpliktiga som Pliktrådet samtalat med känt sig lurade och tagna för givna, då de inte fått någon eller enbart mycket knapphändig information. Vi tror att kommunikation i ett så tidigt skede som möjligt kommer gynna både Försvarsmakten och berörda värnpliktiga vid hantering av sena befattningsbyten.

3.4 SVERIGES VÄRNPLIKTIGA VILL SE FÖRÄNDRING.

Det är Pliktrådets fasta ståndpunkt att med totalförsvarsplikt kommer också informationsplikt. Det innebär att Plikt- och prövningsverket, med underlag från Försvarsmakten, ska informera om vilken krigsuppgift värnpliktiga kommer utbildas mot och vad som förväntas av individen i samband med det. Det innebär också att Försvarsmakten behöver informera om hur utbildningen kommer genomföras, var den kommer genomföras, och hur länge den kommer pågå. Idag är detta något som kraftigt brister vid grundutbildningen.

Pliktrådet har uppfattat att det finns en ambition från Försvarsmakten och Plikt- och prövningsverket att delge så mycket information som möjligt om befattningar, men så sker inte. När Pliktrådet har lyft problemet på möten med Försvarsmakten har vi mötts av bortförklaringar. Man refererar exempelvis till att år av nedprioriteringar lett till att rutiner behöver göras om och byggas upp på nytt. Pliktrådet uppfattar att Försvarsmakten inte tar frågan på tillräckligt stort allvar för att vilja agera med snabbhet. En snabb och enkel åtgärd för att de mönstrande ska få korrekt information om sin befattning är att det sker via brev eller via Plikt- och prövningsverkets hemsida. Det förutsätter såklart att förbandens befattningsbeskrivningar som skickas till Plikt- och prövningsverket är lätta att förstå för någon som inte vet någonting om Försvarsmakten eller det militära livet.

Som ett gott exempel har vi Livregementets husarer K 3. För jägarsoldater på K 3 finns det idag en Youtube-serie från Karlsborgs regemente som beskriver och visualiserar utbildningen. I serien intervjuas såväl förbandsledningarna som värnpliktiga som ger sina perspektiv på utbildningen. Dessutom deltar värnpliktiga som ska genomföra grundutbildning K 3 i en informationsträff innan de rycker in för att besöka området, lära sig mer om sin befattning, samt vad som förväntas av dem under utbildningen. Pliktrådet uppfattar att K 3 sticker ut positivt med att ha värnpliktiga som är absolut nöjdast med den information som de fått under mönstring och inskrivning.

Ett argument mot arbetet för att värnpliktiga ska få rätt information om sin utbildning är att plikten i sig innebär kraftiga integritetsinskränkningar och personliga uppoffringar. Detta är Pliktrådet helt införstådda i, men menar att förhållningssättet som finns idag värderar värnpliktiga som andra klassens medborgare; med enbart skyldigheter. Effektivitetsvärdet ställs mot värdet av rättigheter som en enskild ska ha just för att det är en plikt; som trumfar friheten och avslöjar två normativa värden. Hur bör Försvarsmakten hantera den här ojämnikten, givet att värdet av hög grad av motivation ska genomsyra de ungdomar som blir inpliktade? Det är då rimligt att behandla de värnpliktiga efter precis samma rättigheter och skyldigheter som gäller för resten av Sveriges medborgare.

För individen som genomför grundutbildning med värnplikt innebär utbildningen en uppoffring. För den utpekade gruppen 20-åringar innebär det ett år av livet i fysisk och psykisk isolering. Inte minst innebär en värnpliktsutbildning att förbereda sig och utbildas inför kris eller krig och individen som pliktas in förväntas riskera sitt liv och hälsa för att skydda någon annan. Om vi idag hade bemött våra officerare och instruktörer på samma sätt, utan information om vad de förväntas göra, hur hade de då känt? Hade de känt sig värderade? Uppskattade? Motiverade att stanna kvar?

Ett lagkrav på att en beskrivning av den befattning värnpliktiga ska utbildas till kommer ställa större krav på Försvarsmakten, inte minst på att planera centrala befattningsutbildningar i rätt skede och att kommunikationen till berörda värnpliktiga delges på ett korrekt sätt. Det är Pliktrådets fasta ställningstagande att med värnplikt kommer informationsplikt, och med informationsplikten ingår information om centrala befattningsutbildningar och vad de olika befattningarna innebär.

4. ERSÄTTNINGSNIVÅER

Idag är dagersättningen för en värnpliktig under grundutbildning 146 kr per dag. Förplägnadsersättningen som ges vid lediga helger är 90 kr per dag. Dagersättningen bestämdes 2017, och sedan dess har inflationen ökat med 28 procent. Därmed har värnpliktigas köpkraft minskat avsevärt. Att kunna finansiera en matkasse när man kommer hem eller kunna köpa en ny soffa när den man hade gick sönder är några saker som idag är påfrestande för värnpliktigas ekonomi som redan är ansträngd.

Ersättningar är en fråga om värde. Hur mycket är vi som land villigt att värdera de som ger upp sin frihet för att försvara någon annans? När värnpliktskullarna ökar kommer också fler omotiverade tvingas till utbildning. Att höja ersättningsnivåerna hade kunnat öka motivationen hos de som vill avstå värnplikt till förmån för förvärvsarbete. Hos vår nordiska granne och nyblivna allierade Danmark har värnpliktiga under grundutbildning cirka 20 000 kr i ersättning per månad. Därtill kan noteras att de dessutom får den personliga utrustning som funktionsdugliga underkläder och handskar, som behövs för tjänsten och att medelutbildningstiden är 5 månader.

Värnpliktigas ersättningar går inte i linje med vad andra svenska myndigheter rekommenderar. Enligt Konsumentverket är livsmedelskostnaderna för en genomsnittlig 18–30-åring 130 kr per dag. Det vill säga 40 kr mer än vad Försvarsmakten betalar en värnpliktig som i termer av fysisk belastning och kaloribehov knappast kan räknas till genomsnittet.

Sveriges värnpliktiga kräver att dagersättningen samt förplägnadsersättningen höjs och indexregleras.

5. UTBILDNINGSMILJÖ

5.1 VISTELSEUTRYMMEN

Ökande värnpliktskullar ökar behoven av våtutrymmen, logement och vårdutrymmen. Idag finns det flera förband som varken har tillräckliga logement eller förråd för gruppmateriel. Därutöver saknar vissa förband lektionssalar och matsalar med kapacitet för värnpliktiga och anställda. På vissa förband är toaletter och våtutrymmen utformade så att personlig integritet blir obefintlig.

Den snabba ökningen av värnpliktiga som ska grundutbildas går inte i linje med de ombyggnationer som behövs på vissa förband. Ett exempel är Älvsborgs Amfibieregemente i Göteborg som för utbildningsåret 23/24 gjort om dagrum till logement för att kunna ge alla värnpliktiga sängplatser. Det finns redan nu en oro hos vissa förbandsledningar, och tillochmed på kompaninivå, att Försvarsmakten inte kan möta infrastrukturbehovet när värnpliktskullarna växer upp mot 10 000 per år.

Infrastrukturella begränsningar försvårar planering av utbildningen för befäl och försämrar arbetsmiljön för såväl värnpliktiga som anställda. Pliktrådet ser ett behov av att prioritera förband med en extra ansträngd miljö, främst i Uppsala och Göteborgs Garnison. De förband som just nu återetableras eller växer behöver stötta för att säkerställa att infrastrukturen inte står i vägen för tillväxten.

5.2 BRISTANDE SCHEMADELGIVNING

Vid Pliktrådets besök vid samtliga regementen, skolor och flottiljer med grundutbildning uppmärksammades att värnpliktiga alldeles för sällan fick dags- eller veckoprogram under det inledande skedet av värnpliktsutbildningen. Efter vår andra besöksperiod som genomfördes mellan vecka 2 och 9 2024 kan vi konstatera att schemadelgivning fortfarande brister på flertalet förband.

Ibland uppfattas en ovilja från värnpliktsnära befäl att ge värnpliktiga schema över verksamheten med argumentet att de ska förbereda sig för krigsuppgiften som i vissa fall innebär ovisshet. Försvarsmaktens utbildningschef, liksom Pliktrådet, anser att ovisshet är något som övas under särskilda moment, och inte det grundtillstånd som skall råda under hela utbildningsperioden. När värnpliktiga befinner sig inne på förbanden bör de få bästa möjliga förutsättningar att ta till sig utbildningen.

Schema för dagen, veckan och kanske till och med hela utbildningen ger de värnpliktiga möjlighet att återhämta, planera och förbereda sig inför kommande utbildning. Dessutom innebär schemadelgivning att kunna planera sin redan begränsade fritid. Pliktrådet ser ett behov av att koordinera Utbildningschefens ambition med de värnpliktsnära befälens tillämpning.

5.3 RESOR

Problemen med de värnpliktigas resor har vuxit under detta utbildningsår. På de förband som ligger nära stora knutpunkter för tågtrafiken, så som Boden, Stockholm, Göteborg och Skövde, har utmaningarna varit extra påtagliga. Det främsta problemet är att de avgångar som de värnpliktiga vill resa med hinner bokas av civilbefolkningen långt innan de värnpliktiga får reda på om de får möjlighet att resa hem. Detta har lett till att vissa värnpliktiga har fått längre resvägar eller längre restider då den föredragna resan varit fullbokad. Även SJ:s tågproblem har bidragit kraftigt till att de värnpliktigas resor blivit både längre och krångligare.

Konsekvenserna av reseproblemen är att utbildning har planerats om med kort varsel, minskad återhämtning för värnpliktiga och inställda helgpermissioner. För individen leder det också till en onödig stress och frustration. För förband som ligger långt ifrån stora knutpunkter har det också varit svårt att hitta transporter som möjliggör både en effektiv och bekväm resa till och från förbandet. Värnpliktiga har fått resa med sittplats på nattåg mellan Gävle och Kiruna vilket har gjort att de inte fått tillräckligt med vila för att kunna framföra fordon.

Plikträdet föreslår att Försvarsmakten chartrar buss och flyg för att säkerställa att värnpliktiga kan resa på ett rimligt sätt mellan hemmet och utbildningsorten. Sjöstridsskolan i Karlskrona samt Norrlands dragonregemente i Arvidsjaur har redan fungerande charterlösningar som de värnpliktiga uppskattar. Plikträdet anser att Försvarsmakten tillsammans med regeringen bör se över möjligheten att återinföra en legitimation för värnpliktiga att bruka i lokaltrafik då chartrade transporter inte är möjligt.

Man skulle kunna tro att värnpliktigas resor mellan Stockholm och Uppsala är okomplicerade. Faktum är att de värnpliktiga tvingas till den absurda lösningen att i farten hoppa av i Upplands Väsby för att få en giltig biljett för hela resan till Uppsala respektive Stockholm. Om de inte hin- ner registrera biljetten på perrongen i Upplands Väsby behöver de vänta på nästa pendeltåg, som på söndagar då värnpliktiga oftast reser kommer en timme senare, eller riskera böter på flera tusen kronor. Bytet berör cirka 100 värnpliktiga och är ett konkret exempel att värnpliktiga drabbas av att olika län har olika system för hur man sköter sin kollektivtrafik.

Plikträdet och Försvarsmakten är i denna fråga enade. Värnpliktiga under grundutbildning ska ges effektiva resor. Helgerna är viktiga för värnpliktigas återhämtning och en förutsättning för att den redan tidspressade utbildningen ska kunna genomföras effektivt. Tre timmars längre resväg blir sex extra timmar varje helg som läggs på transporter istället för återhämtning. Vägen framåt bör vara att ge förbanden möjlighet att chartra transporter för sina värnpliktiga, förutsatt att de värnpliktiga själva kan vara med och lägga fram förslag om avgångstider inför och efter ledighet.

6. OMVÄRLDSLÄGET

En för Sverige omvälvande tid har präglat 2023–2024 års värnpliktsutbildning. Med krig i vårt närområde och det historiska Natomedlemskapet har diskussionen om hur detta påverkar grundutbildningen och värnpliktiga ökat. Inte minst har frågorna kommit från de värnpliktiga själva, som uppfattar att de saknar information om vad Natomedlemskapet innebär för dem. Pliktrådet anser att information om Nato och hur det kan komma att påverka grundutbildning, repetitionsutbildning, värnplikt och kommande krigsplacering behöver kommuniceras tydligare. Alla som omfattas av lagen om totalförsvarspplikt behöver vara medvetna om vad den innebär för dem, det gäller i synnerhet de som skrivs in för värnplikt. Dessa behöver veta vad som förväntas av dem samt vilka rättigheter och skyldigheter de har under utbildningen och efteråt.

Nuvarande omvärldsläge har bidragit till att fler värnpliktiga önskar en större möjlighet till omvärldsbevakning och nyhetsrapportering under grundutbildningen. En grundutbildning med värnplikt innebär fysisk och social isolering. När de värnpliktiga är ute i skogen eller till sjöss råder i stort sett absolut isolering från omvärlden och individen tappar helt uppfattningen om vad som händer både lokalt, nationellt och globalt. Pliktrådet har under året uppfattat att efterfrågan på tidskrifter och dagstidningar ökat under grundutbildningen och att detta sällan ges ut. Försvarsmakten bör tillse att alla värnpliktiga under grundutbildning får tillgång till dagstidningar och omvärldsbevakning såväl inne på kasernerna som i skogen eller till sjöss.

6.1 NATO

För den pågående värnpliktsutbildningen innebär Natomedlemskapet inga direkta förändringar. Däremot diskuteras frågan om hur värnpliktiga kan användas under och efter grundutbildning utomlands. Idag genomförs övningsverksamhet för värnpliktiga under grundutbildning i andra länder, däribland Finland, Norge och Polen. Under grundutbildning kan också värnpliktiga bedriva skarp tjänst, så som beredskapsuppgifter och högvakt. Med nuvarande lagstiftning kan inte värnpliktiga under grundutbildning användas för skarpa uppgifter utomlands.

Den tjänst som bedrivs med värnpliktiga utomlands ska vara övningsverksamhet. Grundutbildningen syftar till utbildning enligt 5 kap § 3 i Lagen (1994:1809) om totalförsvarspplikt. Där tillhör också internationella militära samarbeten som kan ingå under en grundutbildning, förutsatt att den ger eller vidmakthåller och utvecklar sådana kunskaper och färdigheter som krigsuppgiften kräver. Pliktrådet anser att vi i första hand har anställd personal som ska bemanna internationella operationer.

6.2 INFORMATION OM TOTALFÖRSVARET

Under Värnpliktskongressen 2023 beslutades det att Pliktrådet ska verka för att totalförsvarskunskap ingår i ämnesplanen i grundskolan, på gymnasiet och på universitet och högskola. Diskussionen grundade sig i en frustration där de som själva omfattas av plikten (värnpliktiga) inte upplever sig ha koll på vad det innebär att vara totalförsvarsppliktig. Efter Värnpliktskongressen har Pliktrådet drivit frågan om införande av totalförsvarskunskap i ämnesplanen gentemot utbildningsutskottet, försvarsutskottet och Försvarsmakten.

7. ATTITYD OCH JARGONG

Det har under 2023 och 2024 rapporterats om sexuella trakasserier inom Försvarsmakten som inte har hanterats korrekt. Pliktrådets fasta ställningstagande är att samtliga sexuella trakasserier måste åtalsanmälas och inte enbart hanteras inom myndigheten med stöd av lagen om disciplinansvar inom totalförsvaret eller av Försvarsmaktens personalansvarsnämnd. Den som genomgår grundutbildning befinner sig i en utsatt position och är både i beroendeställning gentemot sitt befäl och skyldig att följa dess order. Det kan inte accepteras att den som bli utsatt för, eller för all del den som utsätter någon annan för brottsliga handlingar, inte åtnjuter samma rättssäkerhet som civilbefolkningen.

Under Pliktrådets första förbandsbesöksperiod som genomfördes mellan 26 september och 9 november 2023 uppdagades det att värnpliktiga på enskilda plutoner på vissa utbildningsenheter gavs utgångsförbud eller så kallat kompaniförbud, vilket senast rapporterades om i Pliktrådets halvårsrapport för grundutbildningen 2023–2024. Det innebär att värnpliktiga inte får lämna kasernområdet. På vissa enheter där detta förekom ansågs det vara en bestraffande åtgärd då enskilda individer missköt sig eller betett sig illa. Pliktrådet kan konstatera efter den andra förbandsbesöksperioden, som pågick mellan 17 januari och 26 februari, att utgångsförbud fortfarande är något som används som åtgärd då vissa incidenter skett, och dessutom återkommande på vissa utbildningsenheter. Pliktrådet står fast vid att kollektiv bestraffning inte får förekomma och att värnpliktiga, enligt lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, endast kan bestraffas med löneavdrag eller varning.

Pliktrådet 23/24 har under året mottagit 20 ärenden från värnpliktiga som på ett eller annat sätt lyft allvarliga problem med utbildningen, befäl eller kamrater. Pliktrådet har på så sätt agerat visseblåsarfunktion för värnpliktiga som blivit utsatta för ageranden i strid mot Försvarsmaktens värdegrund och uppförandekod. Pliktrådet ser ett behov av att tillsammans med Försvarsmakten se över hur värnpliktiga kan ges bästa möjliga stöd i liknande situationer, då Pliktrådet upplever sig sakna juridisk kompetens för vissa ärenden. Däremot ses en stor vinst i att Pliktrådet som representanter för värnpliktiga under grundutbildning fortsatt hjälper individer som vänder sig till Pliktrådet.

Pliktrådet uppfattar att de värnpliktiga i vissa fall inte getts fulla förutsättningar att identifiera händelser som sker i strid mot Försvarsmaktens värdegrund och uppförandekod. Det har lett till att händelser som stridit mot värdegrunden inte identifierats. För att värnpliktiga ska kunna identifiera och agera då någon strider mot värdegrunden måste de vara införstådda i vad den innebär. För det krävs det att utbildningsenheterna under hela utbildningstiden repetitionsutbildar om den och ständigt jobbar aktivt mot överträdelser. Dessutom behöver alla värnpliktiga få information om att de lyder under lagen om disciplinansvar inom totalförsvaret.

Framgent ser Pliktrådet ett behov av att se över rutinerna för hantering av ovälkommet beteende. Med detta menar Pliktrådet då värnpliktiga utsätts för något under utbildningen och väljer att vända sig till de olika lokala stödenheterna som finns på förbanden, exempelvis juridiskt eller psykologiskt stödjande funktioner. Det har under året visat sig att berörda värnpliktiga inte alltid fått ta del av handlingsplaner eller information om sina egna ärenden. Rutinen för hur utsatta värnpliktiga ska omhändertas behöver ses över för att tillse att såväl offer som förövare får tydlig information om handlingsplan och vägen framåt, samt hur dessa individer kan söka stöd. Pliktrådet har under året jobbat tillsammans med Försvarsmakten för att upplysa om problem när de uppdagats. Pliktrådet och Försvarsmakten är enade om att nolltolerans råder mot ovälkommet beteende, och att dessa frågor fortsatt behöver jobbas med och bevakas.

8. PLIKTRÅDETS TACK

Vi vill börja med att rikta ett stort tack till alla värnpliktiga och förtroendevalda som under utbildningen mottagit oss med öppna armar och god inställning. Ni har gett oss förtroende i varje samtal, ett förtroende som aldrig får tas för givet. Fortsätt jobba för att utveckla utbildningen precis som ni gör, det stärker oss alla både idag och i framtiden.

Vi vill också rikta ett stort tack till förbandsledning, stödfunktioner, värnpliktsnära befäl och instruktörer som tagit emot oss under förbandsbesöken och gett oss goda förutsättningar att bedriva vårt uppdrag.

Ett extra tack till Försvarens utbildningschef Michael Cherinet som flertalet gånger under året mottagit Pliktrådets lägesuppdatering med engagemang och vilja att utveckla värnpliktsutbildningen. Tack även till Stefan Sandborg, chef Försvarens stödenhet, och resursförvaltare Stefan Nordgren som verkat för ett bättre materielläge för värnpliktiga under grundutbildning.

PLIKTRÅDET

Gustavslundsvägen 135, 167 51 Bromma
info@pliktradet.se · www.pliktradet.se